

УЎК (УДК, UDC): 82-311.1
DOI:10.36078/1565767847

БИЛВОСИТА НУТҚ — “ЛОЛАЗОР” РОМАНИДА БЕВОСИТА ПСИХОЛОГИЗМ КЎРИНИШЛАРИДАН БИРИ СИФАТИДА

Мавлон Рахматиллаевич БОБОХОНОВ

Филология фанлари номзоди (PhD)

Самарқанд давлат университети

Самарқанд, Ўзбекистон

mboboxon35@gmail.com.

Аннотация

Мақолада ўзиники бўлмаган кўчирма гапнинг персонаж ички оламини тасвирлашдаги ўрни ўрганилган. Психологизм бевосита кўриниши ҳисобланадиган ички нутқнинг роман қахрамонлари руҳиятини очишдаги роли аниқланган. Ўзиники бўлмаган кўчирма гап адабиётшуносликда билвосита муаллиф нутқи сифатида қўлланилишига изоҳ берилиб, соҳа мутахассисларининг бу борадаги фикрларига муносабат билдирилган. Билвосита нутқнинг “Лолазор” романида бевосита психологизм кўринишларидан бири сифатида келиши исботланган.

Калит сўзлар: бевосита психологизм; билвосита муаллиф нутқи; руҳий таҳлил; нутқий характеристика; ички нутқ.

КОСВЕННАЯ РЕЧЬ КАК РАЗНОВИДНОСТЬ ПРЯМОГО ПСИХОЛОГИЗМА В РОМАНЕ «КРАЙ, ПОКРЫТЫЙ ТЮЛЬПАНАМИ»

Мавлон Рахматиллаевич БОБОХОНОВ

Кандидат филологических наук (PhD)

Самаркандский государственный университет

Самарканд, Узбекистан

mboboxon35@gmail.com.

Аннотация

В статье изучается место несобственно-прямой речи в изображении внутреннего мира персонажа. Раскрывается роль этого вида внутренней речи, являющегося разновидностью психологизма. Разъясняется, что несобственно-прямая речь используется в литературоведении как косвенная речь, даётся собственная точка зрения по поводу того, как специалисты относятся к этому явлению. Утверждается, что косвенная речь является разновидностью прямого психологизма в романе “Край, покрытый тюльпанами”.

Ключевые слова: прямой психологизм; косвенная речь; психологический анализ; речевая характеристика; внутренняя речь.

INDIRECT SPEECH AS TYPE OF THE DIRECT PSYCHOLOGISM IN THE NOVEL "THE EDGE COVERED WITH TULIPS"

Mavlon Rahmatillayevich BOBOKHONOV

Doctor of Philosophy (PhD)

Samarkand State University

Samarkand, Uzbekistan

mboboxon35@gmail.com

Abstract

The article examines the place of indirect speech in the image of the character's inner world. The role of this type of inner speech, which is a kind of psychologism, is revealed. It is explained that improperly direct speech is used in literary criticism as indirect speech, and given own point of view about how specialists relate to this phenomenon. It is argued that indirect speech is a kind of direct psychologism in the novel "The Edge Covered with Tulips".

Keywords: direct psychologism; indirect speech; psychological analysis; speech characteristics; internal speech.

Насрий асарда қаҳрамон образини яратиш жараёнида психологик тасвирнинг бевосита шакли саналадиган ўзиники бўлмаган кўчирма гап ҳал қилувчи ўрин тутди. Худди монолог сингари, ўзиники бўлмаган кўчирма гап ҳозирги ўзбек психологик насрида персонаж фикр ва туйғулари динамикасини етказишнинг энг муҳим воситаларидан бирига айланиб бормоқда. Тоғай Мурод, Хайриддин Султон, Мурод Муҳаммад Дўст ёзувчилар психологик тасвирнинг ёрқин устаси эканликларини ўз қисса ва романлари орқали намён қилди. Х. Султон ва Т. Мурод ўзиники бўлмаган кўчирма гапни ҳикоя ва қиссаларда ишлатган бўлсалар, М. М. Дўст "Лолазор" романи персонажлари руҳиятини очишда ички нутқнинг айнаи шу шаклига кўпроқ мурожаат қилади. Роман матни турли ҳикоя субъектлари нутқининг қурамасидан қад кўтарганки, бунинг таҳлили орқали ёзувчи услубини белгилаб олиш мумкин бўлади.

Таъкидлаш жоиз, "Лолазор" романи ўзбек адабий-эстетик тафаккурининг етук намунаси ва у миллий романчилик тараққиётининг юксак босқичга қадам қўйганлигидан далолат беради. Бу асар роман жанрининг инсонни бадиий кашф этиш, тасвирлаш, таҳлил, тадқиқ ва талқин қилиш тамойилларининг нақадар ранг-баранглигини, инсонга ёндашувнинг қутилмаган қирралари мавжудлигини исботлади.

"Лолазор" қаҳрамонлари тасвирида асосан ёлғизлик, ғам-ғусса, ҳасрат мотиви устунлик қилади. Инсоннинг идеал интилишлари ва конкрет ҳаётий қарама-қаршилиқлар ўртасидаги, истаклар ва имкониятлар аро зиддиятлар

юзага келтирган рухий ҳолатлар туфайли, одамлар орасида ҳаёт кечирсаларда, уларнинг аксарияти ўзларини ёлғизлик гирдобиди ҳис қиладилар. Шундай дамларда ўзиники бўлмаган кўчирма гап иштирок этган сахналар ёзувчига персонажларнинг бегона кўзлардан яширин ички оламига кириш, мураккаб рухий ҳолатини тасвирлаш, чуқур мотивли психологик портретларини яратиш имконини беради.

Персонажларнинг психологик-эмоционал ҳолатларини ва ўй-кечинмаларини бериш учун М. М. Дўст бир вақтнинг ўзида ҳам бадиий психологизм, ҳам нуқтаи назарлар полифониясини бадиий қайта тиклашнинг етакчи тамойилларидан бири – ўзиники бўлмаган кўчирма гапдан (билвосита нутқдан – Й. Солижонов термини) кенг фойдаланади. Масалан, кам ишлатиладиган ва мураккаб ибораларни қўллашни яхши кўрадиган Яхшибоевнинг нуқтаи назари кўпинча унинг шу одати туфайли романдаги ҳикоя қилиш хиллари орасида алоҳида ажралиб туради: “Дейлик, у кечикиброқ қолгудай бўлса, жўнроқ йиғинлар бошланмай турарди. Яхшибоев келарди, интиқ ўтирган одамларга қараб илжаярди, узр сўрарди, ҳатто важҳу баҳоналар ҳам тўқирдики, бариси жўяли бўларди. Лекин одамлар Яхшибоевга ишонмасди. Ўйлашардики, *Яхшибоев ўша жойдан келаяпти*” (2, 9).

“Лолазор”да М. М. Дўст ўзиники бўлмаган кўчирма гап ёрдамида Назар Яхшибоев ва Муҳсинахон ўртасидаги ҳаётини истаклар, шубҳа-гумонлар, келишмовчиликлар чақирган жўшқин ҳис-туйғуларнинг мураккаб гаммасини очади. Кексариб қолган эр-хотин узоқ йиллардан бери бирга яшаётганликлари, неварали эканликларига қарамай, бир-бирларини эшита ва тинглай олмайдилар, “қўш хўкиз” бўлса-да, ич-ичдан ёлғиз, рухий ҳаловатдан айро тушган. Бундай чигал муносабатларни ифодалашда кўп ҳолларда бош қаҳрамон Назар Яхшибоев тилидан ички нутқнинг худди шу хили келтирилади: “Яхшибоев билдики, Аввалбекнинг айтганлари сал бошқачароқ, яъники анави *сассиқ така* ўлганидан кейин ҳам бировлар китобини ўқирмикан? Ҳар ҳолда, таърифи аниқ, неча йилдирки, бу таъриф болаларнинг миясига ўрнашиб қолган. Таърифни Муҳсина тўқиган, мендан ғазабланиб, мени лаънатлаб, бечора Олиянинг гўрига гишт қалаб тўқиган. Билмайдикки, *гўрингда тўнғиз кўпгур* Яхшибоев у пайтларда кўп покиза эди, Яхшибоев Олияни тусагани билан, бирор уч йилгача кўлини ҳам ушлай олмаган, ботинмаган, кўрққан, эҳтимолки, ўша аёлни яхши кўрган...” (2, 11).

Кўринадикки, муаллиф ўзиники бўлмаган кўчирма гап кўмагида қаҳрамонига юракдагини тўкиб солиш, нафрат ва ғазабини ифодалаш

имконини бермоқда. Буни алоҳида таъкидлаш мақсадида Муҳсинанинг гапларини (*сассиқ така, гўрингда тўнғиз қўпгур*) матнда ажратиб келтирмоқда. Ўзиники бўлмаган кўчирма гап бундай руҳий тарангликни юзага келтиришда энг қулай восита бўлиб хизмат қилаётир.

Т. Борейкина таъкидлаганидек, “инсон ўзини қийнаётган, тинчлик бермаётган нарсалар ҳақида ўз қалби ичкарасида кўркмасдан очик гапирмаса, яна қаерда ҳам гапирарди. Бу ҳақиқатни тушуниб етишнинг айрича имкони, қалбни англашнинг ўзига хос йўлидир” (1, 271). Демак, ўзиники бўлмаган кўчирма гап персонаж кайфияти, ҳис-туйғулари, кечинмаларини бевосита нутқда бўлганидек эмоционал бўёқларда, лексик ва синтактик ўзига хослигини сақлаб қолган ҳолда тақдим этишдир. Бироқ у ҳаракатдаги шахс номидан эмас, ҳикоячи-муаллиф номидан олиб бориладики, бу уни билвосита нутққа яқинлаштиради.

Назар Яхшибоев ўзига ўзи иқроор бўлганидек, “...тан оғримайди, лекин хасталик бордай, ҳар ҳолда, касалхонада, касал ётадиган палатада ётибди”ки, шу парчада, қолаверса роман матнининг деярли ярмини эгаллаган Назар Яхшибоевнинг бошқа ички нутқлари орасида келадиган ўзиники бўлмаган кўчирма гапларда қандайдир ғамгин талаффуз, ҳасрат устунлик қилади, мазмун жиҳатдан омадсиз тақдирдан нолиш оҳанглари сезилади: “Айни манзара – кузнинг тиниқ осмони, оҳиста сузган мезонлару бошқа белгилар, токи кунботардаги қир ёки адирга қадар – қишлоқдан адашиб келган қалам аҳлининг барчасига таниш эканини у билмасди. Янада аниқроғи, ўзгаларнинг туйғуларини унчалик менсимасди. Кейинроқ, ҳали темирқанот ҳам бўлиб улгурмаган сурбет бир йигитчанинг ўзидан ҳам ёқимсизроқ бир қаҳрамони, Ғайбаров деган кимса (“Фамилиясига қаранг, Чоршанби болам, фамилиясида қанча иддао бор!”), Галатепа деган қишлоқнинг кунботарида, худди Яхшибоев ўйлаган қирдақа бир қир устида, тошлоғу тиканзорда, ақли кўтоҳ бир одам билан ёнма-ён, ботаётган қуёшга юз бериб турганини тасодифан ўқийди, ғазабланади, ўшал манзарани сал олдинроқ амлокига қўшиб олмаганига афсусланади. Афсус асносида, болаликдаги ўйинларини эслаб жилмаяди, яъниким, *туф – меники, туф-туф – меники!..*” (2, 8).

Ушбу парчада қаҳрамон хусумат кўзи билан қараётганлиги ортидан муаллифнинг ўзидан олдинги асарларга киноявий ёндашувчи сезилмоқда. Диққат қилинса, ҳикоя қилиш йўсинининг ўзгариши натижасида Яхшибоевнинг одамларга муносабатида, яъниким, ташқи нутқида муомала маданиятига, умум томонидан қабул қилинган тартибларга бўйсунмаётганлиги

сезилади. Аммо унинг ички нутқи мутлақ бўлакча тузилади, онг остида кечаётган фикрлар мисли пўртанадек тошади, бирор-бир қолипга сиғмайди.

Учраган одамга боғлаб латифа тўқиш Назарбоевнинг ҳаёт мушкулликлари устидан кулиб яшашга бўлган интилишини англатади. Аммо унинг бирдан-бир юксак орзуси – Искандару Доролар каби ўзидан абадий бир латифа қолдириш, “латифаки, барча замонларда уни эслаб юришсин”. Биргина оромгоҳ ҳовлисида дуч келган нотаниш раис йигитга берган маслаҳатлари ҳам кези келиб афсонага айланишига у шубҳа қилмайди. Ўзини жуда буюк – халқ Отаси ҳис қилади. Ўзиники бўлмаган кўчирма гап унинг шу вазиятдаги ўйларини қандай бўлса, шундайлигича беради: “Бирор ўттиз йил ўтиб, дўлвор раис шуҳрат топадию сон минг одамнинг оғзини ланг очдириб қўйиб ҳикоя қилади: *ёш эдик, гўр эдик, ишнинг кўзини билмас эдик, лекин тақдирнинг ўнглигини қарангки, бир кун иттифоқо кимсан Назар ота Яхшибоевнинг суҳбатига мушарраф бўлдик, у киши бизга айтдиларки...*” (2, 97).

А. Ғ. Гуломовга кўра, “Сўзловчи ҳамма вақт ҳам ўз фикринигина баён этиб қолмайди, у баъзан ўзганинг гапини ҳам ўз нутқи ичида ишлатади... Ўзганинг гапини ифода этувчи шахс автор, унинг гапи эса автор гапи дейилади. Авторнинг маълум шахс фикрини ўз нутқи ичида келтириши ўзганинг гапи дейилади. Гапи ифодаланаётган шахс сўзловчи саналади” (6, с. 293). Бу ерда гап қисман муаллиф нутқи, хусусан, у хоҳ ҳикоячи, ровий ёки персонаж бўлсин, нутқ субъектлари ҳақида бормоқда. Шу ўринда профессор Йўлдош Солижоновнинг муаллиф нутқи турли-туман шаклларга эга эканлиги ҳақидаги фикрлари эътиборли. Олим русларнинг “несобственно-прямая речь автора” иборасини “билвосита автор нутқи” ёки “субъектив муаллиф нутқи” деб аташни таклиф қилади.

Дарҳақиқат, “Ўзганинг гапи кўчирма гап билан ўзлаштира гап оралиғидаги ҳолатда бўлади. Бунда ўзганинг фикри муаллиф гаписиз – сўзловчининг иштирокисиз баён қилинади, яъни муаллиф кўчирма гапдаги сўзловчи вазифасини бажаради. Шунинг учун бундай гаплар **ўзиники бўлмаган кўчирма гап** ҳисобланади” (4, 154). Яна бир иқтибос: “Ўзиники булмаган кўчирма гаплар кўпроқ бадий асарларда учрайди. Бунда автор персонаж тилидан гапириб, воқеага ўз муносабатини билдиради” (6, 301).

Д. Қуронов, З. Мамажонов ва М. Шералиева томонидан тузилган, ҳозирги тадқиқотчиларнинг зарур таянчига айланган “Адабиётшунослик луғати”да ривоянинг таркибий қисмлари ҳақида сўз борганда, “муаллиф тилидан берилган персонаж ўй-фикрлари “ўзиники бўлмаган муаллиф нутқи”

сифатида таърифланади (5, 251). Насрий асардаги нутқ турларини текширишда юқоридаги таърифлардан "билвосита муаллиф нутқи" атамасини кўллаш осонроқ ва тушунарлидек туюлади.

Романда Назар Яхшибоевнинг билвосита нутқлари таъсирчанлиги билан ажралиб туради, кўплаб оғир ўй-фикрлар, рухий хитоблардан иборат иборалар тузилишининг ўзиёқ қахрамоннинг кучли эмоционал зўриқиш ҳолатида эканлигидан далолат беради. Бемор барча бошдан кечирганларини энди тўлиқ ўз ичида кечиради. Фақат билвосита нутққина унинг фикрлари оқимини, виждони олдида ҳал этиши шарт бўлган психологик муаммоларни кўриш имконини беради: "Айни манзарага ўзи ҳам ишонди. Мижжасига қалққан икки томчи ёшни, бошини сал қуйи эгиб, гўё меҳмонларга кўрсатмаган бўлиб, секин бармоғи билан сидириб ташлади. Бошини кўтариб, меҳмонларнинг кўзларида недир меҳр товланганини кўрди. Кўргани баробар кулгиси қистади. *Ғирт майнавозлик-ку, Яхшибоев*, деб ўйлади, *бу бечораларнинг кўнглини бузиш шунчалик шарт эдими?*" (2, 162).

Яхшибоевни ўртаётган, унга ҳаловат бермаётган ўй-фикрларнинг фожеий руҳи яшаб бўлинган умр ва ҳозирги мавжудликнинг бемаънилиги ҳақидаги хулоса билан хотималанади, буткул ёлғизлик ортидан келувчи чуқур қайғуни тан олиш билан яқунланади. Юракдан гаплашадигани, ичидагини тўкиб соладигани йўқлиги туфайли унинг кечинмалари онг оқимини эслатиб юборувчи ички нутқ орқали ифодаланади. Доктору ҳамшираларнинг барчаси ёш эканлиги ҳақида ўйлай туриб, бехосдан ўй-фикрлари йўналиши бутунлай бошқа ўзанга юз тутаяди, марҳум таниши Шариф ва у билан боғлиқ турфа хаёллар онгида ғужғон ўйнайди. Зум ўтмай, яна ҳозирги ҳолати, ёнидаги одамлар тўғрисида мулоҳаза юрита бошлайди. Ёзувчи буларнинг барчасини худди видео тасмага ёзиб олаётгандек тасвирлайди: "Бари дуркун, бари чиройли. Беихтиёр эслайдики, марҳум дўсти (дўст эдими?) Шариф ўлими олдидан, чамаси, ўлимидан бирор ҳафта бурун, эмлагани кирган ҳамширага ташланиб қолган экан: ***фақат сиз эмлайверсизми, жонидан?***" (2, 14).

Ровий ҳикояси орқали берилган шунга ўхшаш ички "манзаралар" қахрамоннинг ёлғизликда хаёлга толиши кўринишида тасвирланади. Қахрамонларнинг ҳаётдан узилиб, ўзи билан ўзи овора бўлиб қолганликларини кўрсатиш мақсадида ёзувчи аввалроқ "Мустафо" ва "Истеъфо" номли қиссаларида ҳам бундай ўйга чўмишларни тасвирлаган эди. "Лолазор"да бу тизимли тус олади. Яхшибоевга ҳеч ким хайрихоҳлик қилмайди, унинг кечинмалари ташқарига ҳеч қачон кўчмайди, ўзининг забун

ҳолати ҳақида у ҳеч кимга лом-мим дея олмайди. Уни ўртаётган руҳий изтироблар ҳақида фақатгина ички нутқ, ўзиники бўлмаган кўчирма гап воситасидагина хабар топамиз.

Романда ёлғизлик дарди кемираётган Яхшибоевнинг ички дунёси таҳлилнинг асосий объекти қилиб олинган. Қаҳрамоннинг руҳан ёлғизлиги ва андуҳга ботганлиги сабаблари бирданига очилмайди; у секин-аста, ровийнинг қаҳрамон қилмишлари, ўй-фикр ва кечинмаларини кузатиши жараёнида юзага чиқади. Шу тариқа, романда ҳикоя қилиш ҳодисасининг ўзи руҳий таҳлил фойдасига ишлай бошлайди. Яхшибоевга тегишли ўзиники бўлмаган кўчирма гапларнинг тузилишиям тобора мураккаблашади: бошида қаҳрамоннинг ўзини тутиши ҳақида ҳикоя қилаётган ровийнинг сўзлари келади, кейинроқ ровий қаҳрамон руҳий ҳолатини характерлашга ўтади, шундан сўнггина навбат ўзиники бўлмаган кўчирма гапга келади, ички нутқнинг бу хили онг оқимиға менгзаб кетади:

“Яхшибоев хотинига маъноли қараб қўйди – рағбат билдирган бўлди. Ана, кўрдингми, демоқчи бўлди (дегани йўқ. – М. Б.), бир гапни икки хил қилиб айтиш мумкин, хотинжон, иложи борича қўпол иборалардан қочиш керак, жўялироқ, умумийроқ бўлсинки, ўшанда гўё маъно тиниқ чиқади, маъно ортидаги муайян воқеа эса дахлсиз тураверади. Энди ёшлигимиз қолмади, хоним, бир оёқ тўрда-ю, бир оёқ гўрда, кўрадиганимизни кўрдик, оладиганимизни олдик, гўё ҳаётдан неларнидир ундиргандай бўлдик, обрў, шуҳрат, бойлик... Аслида-чи? Аслида ҳаёт дегани бизни маҳв этмадимми? Гўё бир умр майда-чуйда ўйинчоқлар тутқазиб, алдаб-авраб келгандай. Бу не ўзи, хоним? Умидсизликми?.. Афсусга ўрин йўқдай, ҳар ҳолда, биз эришган нарсалар унчалик кўп эмаски, ачиниб ташлаб кетсак? Ачинадиган бошқа, дейлик, Искандари Зулқарнайн, дейлик, Ошно. Йўқ, Ошно ул шарафга арзимади, ул шараф ва ул латифа бир мартагина айтилгани тузук, яъники, Искандар ўлибдию тоштобутдан қўлларини осилтириб кетибди, айтмоқчи бўлибди-ки, мана, мен дунёни забт этдим, лекин у ёққа ҳеч вақо олиб кетолмадим!.. Лаънати шоҳ, мугуздуру ғаддор, кўп ақлли бўлган, эҳтимолки, дунёни забт этиб юриб, етиму есирларни зор қақшатиб юриб, неча йиллар мобайнида шу латифани ўйлаб-пишитгану ўлим баҳонасида ошкор этган. Ўзича давр сурган, еган-ичган, қиличбозлик қилган, аёллар билан ётган, лекин, жиддийроқ ўйлаб қарасанг, бутун умри нари борса уч сатрли латифаю маталга жо бўлибди, бутун умри, урушу истилолари, еган-ичганлари, суйган-кучганлари, хуллас, бариси – шу уч сатрли маталга илова, холос... Хуллас,

хотин, бу гулшан ичра йўқдир бақо гулиға сабот, ажаб саодат эрур қолса яхшилиғ била от. Лекин ўшал отни қачон қолдирамиз, қолдириб улгурамизми?..

Яхшибоев эътибор берса, хотини гапирётган экан” (2, 23–25). Шу тариқа, ёзувчи қаҳрамон руҳий ҳолатининг яширин, унинг ўзигада тўла тушунарсиз картинасини аслидай қилиб тасвирлайди. Яхшибоев ўз қалбида нималар юз бераётганини яхши тушунмайди, охири йўқ хаёллар тўридан, тобора ўз домига тортаётган беқарорликдан халос бўла оладими-йўкми, шу саволларга жавоб топа олмай, чуқур ўйга ботади. Унинг қалбида ички кураш бормоқда, фикрлари қарама-қарши ва пала-партиш, гумону тахминлар уни ҳолдан тойдирган. Муаллиф қаҳрамон руҳий ҳолатининг барча нозикликларини пайқаш ва тушуниши, фаҳмлаши ва ифодалаши мушкул. Шу тарзда ташкил қилинган ўзиники бўлмаган кўчирма гап мураккаб ва қарама-қарши ички ҳолатни лўнда, қобикқа ўраб, аммо таъсирчанликка тўйинтириб тасвирлашнинг энг маъқул усулига айланади: “Умуман, оқсоқол ёзувчининг куни шунақа қаттиқ – азбаройи нуфузни деб, ўзи ўйламаган ҳақиқатларни ҳам айтиб юборади. Ҳозиргиси унчалик ёмон чиқмади. *Ахир, битта халқ гамида киройи қайғурмоқ шунча бўлар-да!..* Бу ёғи яна бир рост гапни ҳам айтди. *Беш минг сўм учун киночиларнинг кетидан итдай тилини чиқариб югурадиган аҳмоқ йўқ! Ана, ёшлар бор, ўшалар қилсин! Ўзбек киноси, ўзбек киноси, деб жар солишади, хўш, қани, бориб кўришсин-чи, ўша ўзбек киносида ўзбекчани биладиган бешта одам топилармикан!..*” (2, 164).

Айнан ўзиники бўлмаган кўчирма гап муаллифга қаҳрамоннинг учкуйруғи йўқ ўй-хаёлларининг, такрор ва такрор қайтиб келаётган тўйғуларининг, фикр, кечинма ва истакларининг якунини баён қилишда асқотган: “Яхшибоев зерикди. Сухбатнинг давоми не бўларини олдиндан биларди. Ўша эски мазмун: Аввалбек ичади; Оллоёр ўлгудай бўшанг; келинларнинг қўли эгри; биргина Муҳсина хоним оппоқ, биргина Муҳсина хонимга ишонса бўлади, айниқса – васияту мерос масаласида! *Мунча кўзинг оч, энагар кампир, сенга мерос чи қора, у ёққа орқалаб кетасанми?*” (2, 314).

Давр, муҳит, шум тақдир ўйинлари сабаб бир пайтлар тул қолган келинчакка ҳам озор етказишдан чўчийдиган Яхшибоев аламзада кимсага айланади. Энди у ҳаммаси учун ҳаммадан ўч олиши керак. Ҳатто, жони узилолмай бесарак ётган Қурбонойнинг олдида ҳам домангирлик қилади: “Тинмай гапираркан, юзи уятдан қизиқ бораётганини сизди. Ичида ўзини юпатдики, *Қурбоной ҳеч қачон тепага чиқмайди, ўзи ётган дангиллама*

палатани кўрмайди, гофил қолаверади, ахир, Кўзибой унга, Яхшибоевни мен ўзим чақирдим, деб айтмайди-ку?.. Балли, Яхшибоев, гапираверинг, бетимнинг қалини – жонимнинг ҳузури, яна гапиринг!.." (2, 300).

Шу тариқа, ўзиники бўлмаган кўчирма гап "Лолазор" романида инсон руҳиятининг синоатларини англаш, руҳий жараённи у эндигина туғилаётган, кечаётган ва яқунига етаётган пайтларда ёритишга кенг имкон берган. Бевосита (тўғридан-тўғри) психологизмнинг бу усули одамлар орасида ёлғизликка дучор бўлган, ўзига беркиниб яшашга мажбур Назар Яхшибоев ички дунёсини аслидагидек тасвирлашда жуда қўл келган.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Борейкина Т. П. Монолог и исповедь как приемы психологического изображения драматических героев в пьесах В.И. Мишаниной // Вестник Чувашского университета. 2011. № 1. — С. 271–275.
2. Дўст М. М. Лолазор. — Тошкент: Шарқ, 1998. — 560 б.
3. Солижонов Ў. Нутқ ва услуб. — Тошкент: Чўлпон, 2002. — 128 б.
4. Ўринбоев Б. Ҳозирги ўзбек адабий тили. Ўқув қўлланма. — Самарқанд: СамДУ нашри, 2001. — 172 б.
5. Қуронов Д., Мамажонов З., Шералиева М. Адабиётшунослик луғати. — Тошкент: Akademnashr, 2013. — 408 б.
6. Ғуломов А. Ғ., Асқарова М. А. Ҳозирги ўзбек адабий тили (Синтаксис). — Тошкент: Ўқитувчи, 1965. — 316 б.

REFERENCES

1. Boreykina T. P. *Vestnik Chuvashskogo universiteta*, 2011, No.1, pp. 271–275.
2. Dust. M. M. *Lolazor* (Tulip Garden), Tashkent: Sharq, 1998, 560 p.
3. Solijonov Y. *Nutq va uslub* (Speech and style), Tashkent: Chrlpon, 2002, 128 p.
4. Urinboyev B. *Hozirgi uzbek adabiy tili* (The current language of uzbek literature), Samarqand: Samarqand State University, 2001, 172 p.
5. Quronov D., Mamajonov Z., Sheraliyeva M. *Adabiyotshunoslik lug'ati* (Dictionary of literary studies), Tashkent: Academic edition, 2013, 408 p.
6. Gulomov A. G., Asqarova M. A. *Hozirgi uzbek adabiy tili* (Current Uzbek literary language), Tashkent: Teacher, 1965, 316 p.